

Ինչպէս կ'երեւի նիւթերու աշխատութենէն, Սրբաւագոյ Վարդապետ, աշխատած է իր ՏԱԹԵԻԻՆ շուրջը հաւաքել աշխատակիցներ ամէն կողմէ, որոնք եկած ներկայացած են հոն իրենց լաւագոյնով:

Կ'զգանք որ առաջնորդական աթոռի մը վրայ ծանր պատասխանատուութիւններով բեռնաւորուած անձի մը իրաւունք չունինք աւելին պահանջելու քան ինչ որ կուտայ ան մեզի այս հաւաքածոյին մէջ: Կարելի է հետաքրքրութեամբ դարձնել իւրաքանչիւր էջը ՏԱԹԵԻԻՆ՝ շահեկան նիւթի մը առջեւ կանգ առնելու համար:

Կ'արժէ որ ամէն գրաւոր Հայ օրինակ մը ունենայ ՏԱԹԵԻՆ իր ձեռքին սակ:

Բայց, ի շահ նոյն ինքն **Քարեցոյցի** տեսական յաջողութեան, դիտել կուտանք թէ կ'արժէ աւելի խնամք տանել նիւթերու ընտրութեան եւ աւարտող ու մարտելի հաւաքածոյ մը աւել ժողովուրդին ձեռքը:

Եւ բաժնի որ այժմ Սիւրիոյ մէջ կը հրատարակուի ՏԱԹԵԻՆ, պէտք է ծոխ բաժին մը բանալ Սիւրիոյ համար, ուր պէտք է երեւի երկրին վարչական, տնտեսական, կրթական ընտանեկան, կրօնական վիճակը եւ մասնաւորապէս Սիւրիոյ Հայութեան վիճակը: ՏԱԹԵԻՆ նոյն իսկ իր այս բաժինով եզակի ան պիտի ըլլայ եւ ապագոյ տեսակէտէն ալ իրապէս շահաւոր:

ՏԱԹԵԻՆի ճակատին վրայ «**Նիդարուեստական**» բաժին մըն ալ նշանակուած է, ինչ որ կը պակսի կողքին վրայ:

Տարակոյս չկայ որ Հալէպի մէջ կարելի չէ գեղարուեստի վրայ ծառել եւ ո՛չ ալ զօնէ գեղարուեստական տպագրութեամբ մը օժտել ՏԱԹԵԻՆը, ջո՛րձափ կը պակսին այդ նպատակին յատուկ կատարելագործուած միջոցներ: Բայց պէտք է շնորհաւորել «Ալպրո» Տպարանը, որ ՏԱԹԵԻՆ այս հատորը կրցած է բաւական գեղեցիկ տպագրութեամբ մը ներկայացնել ընթերցող հասարակութեան:

Ո՛ր ապրիլ, ո՛ր սեպտեմբեր մեջ
Խեղդեմ ձանձոյտքս վիճեր,
Թախծորս մո՛ւր ք եւ զիջ
Քան զգիշեր:

Ո՛ր մեռնիմ, ո՛ր աշունքի շալ
Ղօղեմ իմ սուգս հոգեխոյով,
Տագնապս ք խո՛ր սնայսակ
Քան ըզձով:

Ո՛ր փախչիմ ես, կառ ի՛նչ ցեղ
Մորթեմ խիղճիս խայրը, ո՛ր,
Բռուն եմ ցաւերս ու գործի
Քան ըզմահ:

RICHEPIN

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՄԱՆՐՈՒՔ

ՈԼԻՄՊԻՈՂԻՈՐՈՍ.— ԳՈՐԻԻ, ԲԱՆԱՆ,
ԴԱԻԻԹ.— ՏԱՐԲԱՆ — ՏԱՐՕՆ.

Ա

Իորենացին գրում է (Ա. զ. հրատարակ. 1913 թ. Թիֆլիս) — « Բայց պարէ մէջ զամենց անգիր հին զբրոյս, որ պատմեալ եղեն վաղ ուրեմն ի մէջ իմաստեցոցն Յունաց (եւ հասին մինչեւ ի մեզ այս գրոյցք ի Գորգի եւ ի Բանան անուն կոչեցեցոյց, եւ երեսդ ոմն Դաւիթ), թէպէս եւ յոյժ սակաւու՛մ երկրորդէ: Յորոց մի ոմն ի նոցանէ, վարժեալ փիլիսոփայութեամբ, աւեր այսպէս, թէ. » Ո՛վ ձեռք, յորժամ էի ի մէջ Յունաց զիմաստարիւն վարժելով՝ դէպ լեզու ի միում աւուր, զի վասն աշխարհագրութեանց եւ բաժանեցոց բանալուց ի մէջ արանց իմաստեց եւ հմտագունց բան հաւիր. ոմանք այլազգաբար եւ ոմանք այլաբանաբար գրոյցս մտանցից սոյնի. իսկ որ կասուի. զոյնն էր ի նոսա, Ոլիմպիոդորոս անուն, այսպէս ասաց. » Պատմեցից ձեզ, ասէ, եւ գրոյցս անգիրս յաւանդութենէ ի մեզ հասեալ, զորս եւ բազումք ի գեղեցկաց գրուցեն մինչեւ ցայժմ: Մասեան լեալ գփոխութեայ եւ զորոցնց նորա, որ այժմ ոչ ուրէ՞ երեւի, յորում, ասեն, կարգ լեալ բանից այսպիսի: Յէս նաւելոյց Բոխտութեայ ի Հայս եւ զիպելոյ ցամաքի, զնայ, ասէ, մի յորոցնց նորա կոչեցեալն Սեմ ընդ արեւմուտս հիստիսդ դիսէլ զեղիտն. եւ զիպեալ դասի միում փոխ առ երկայնանալս միով լեամք. զնայ ընդ մէջ նորա անցանելով, ի կողմանս Ասորեստանի, դարձաւ առ զեռովն երկուսնեայ աւուրս, եւ անուանէ յանուն իւր զԵրանուն Սիմ, եւ դառնայ անդէմ յարեւելս հարաւոյ, ուստի եկն: Իսկ ի կեսերագունից որչաղոց նորա Տարբան անուն, երեսուն ուսերի: Եւ հնգհասանց դասերօք եւ նոցին արամք մեկնեալ ի հօրէ՛ն՝ բնակէ անդէմ ի նոյն զեռեր, յորոյ անուն եւ զպաւտն անուանէ Տարճ, եւ զանուն ձեղոյն ուր բնակեցան՝ կոչէ Տրօնս. զի անդ զառաքինն սկիզբն եղեւ բաժանելոյ որոցնց նորա ի նմանէ:)

Այս գրոյցները պատմելուց յետոյ՝ Խորենացին գրում է Սահակ Բագրատունուն, «բայց առաւել յաճախագոյն հինքն Արամազենայց ի նուագս փանդանս եւ յերզս ցլուց եւ պարուց զայստսիկ ասեն յիշատակաւ: Եւ այստքիկ գրոյցք սուտ եւ կամ թէ արդարեւ լեալ՝ մեզ չէ ինչ փոյթ: Այլ վասն գիտելոյ քիզ զամենայն, որ ինչ ի լրոյ եւ որ ինչ ի գրոց՝ անցանեմ ընդ բնաւն ի գիրսս յայստսիկ, զի իմացիս զառ քիզ պարզամտութիւն իմոց խորհրդոցս»:

Այս հատուածի մտքերն աղուցուած են իրար մէջ՝ չինական փիղոսոփէ գունդերի նման: Այդ աղուցուածքն այնքան խրթին է, որ կարող է թիւրիմացութեան մէջ ձը-

գել ընթերցողին, ինչպէս իրօք ձգած է Հ. Ղ. Ալիշանին, որ կարծում է թէ մենք ունեցած ենք Գորգի, Բանան և Դաւիթ անունով հէթի-կէթի (տե՛ս, Հայաստանում հատ. Ա.):

Արժէ մանր քննութեան ենթարկել Խորենացու այս էջը: Փորձենք հետևել իր պատմածին քայլ առ քայլ: Խորենացին պարտք է համարում ոմանց պատմած հին և անգիր գրոյցները համադրելով դնել իր պատմութեան մէջ («յոյժ սակաւութեամբ երկրորդել»): Այդ գրոյցները տարիներ առաջ («վաղ ուրեմն») պատմուած են եղել յոյն իմաստունների շրջանում («ի մէջ իմաստոնոցն Յունաց»): Խորենացին ինքն անձամբ լսած չէ այդ գրոյցները, երբ նրանք պատմուել են Յունաստանում, յոյն իմաստունների շրջանում: Այդ գրոյցները նրան հասել են երեք հայերի միջոցով, որոնք են Գորգին, Բանան և մէկ ուրիշը՝ Դաւիթ: Այս երեք հայերն են որ լսած են այդ գրոյցները Յունաստանից: Իմաստունների շրջանում: Դրանցից մէկը, («յորոց մի ոմն ի նոցանէ») այդ գրոյցները պատմել է Հայաստան մի քանի ձեռուներով: Որ ունկնդիրները ձեռուներն են եղած, երևում է պատմողի զիմումից. «ո՛վ ձերք» ասում է նա, զիմելով իր ունկնդիրներին: Պէտք է կարծել որ պատմողն ևս արդէն հասակով մարդ էր. որովհետեւ նախ՝ գրոյց է սնում ձեռերի հետ և ապա՝ պատմում է մի բան, որ լսած է տարիներ առաջ («վաղ ուրեմն»), Յունաստան եղած ժամանակ, ուր նա ապրում էր «զիմաստութիւն վարժելով»: Ուրեմն պատմողը ուսանող է եղած Յունաստանում և ուսանող ժամանակն է լսած այն գրոյցները, որ հիմա, Հայաստան վերադառնալուց յետոյ, տարիներ անցած, պատմում է իր ձեռուների ունկնդիրներին: Այս ձեռուներից մէկն եղած է Խորենացին (յիշեցէք իր խօսքը. «զի և ես այր եմ ձերացեալ և հիւանդոտ և անպարապ ի թարգմանութեանց» Բ. 44): Որ Խորենացին ունկնդիր ձեռուներից մէկն է եղած՝ երևում է նրա այն խօսքից, որ ասում է. «և հասին մինչև Բշ այս զըրոյցք». նաև հետևեալ խօսքից թէ՛ «յորոց մի ոմն ի նոցանէ, վարժեալ փիլիսոփայութեամբ, ահէ այսպէս, թէ «Ո՛վ ձերք» . . . և այլն: Ուրեմն նա լսած է

պատմողի «Ո՛վ ձերք» ասելը, հետևապէս ներկայ է եղել պատմելու ժամանակ: Յունաստանում այդ գրոյցները լսել են վերի երեք հոգին, բայց Հայաստանում նրանցից մէկն է պատմում: Դուրս է միւս երկուսըն էլ ներկայ են եղած այն ժամանակ, երբ երրորդը պատմել է Խորենացուն և իր ձեռնկերներին: Կամ գուցէ երրորդի պատմածը Խորենացին լսել կամ ստուգել է նաև միւս երկուսից. այսպէս չէր զրի թէ այդ գրոյցները մեզ հասել են Գորգի, Բանան և Դաւիթ անունով անձերից: Պարզ է որ նա երբեք էլ համարում է գրոյցների փոխանցող, թէև նրանցից մէկն է միայն որ պատմել է իրան և իր ընկեր ձեռերին:

Երեք հայերից մէկը Հայաստան պատմում է Յունաստան լսած իր գրոյցների մասին: «Ո՛վ ձերք», ասում է նա, երբ ևս Յունաստան էի և իմաստութիւն էի ուսանում՝ մի օր իմաստուն և հմտագոյն մարդկանց շրջանում խօսք եղաւ աշխարհագրութեան և ազգերի բաժանման մասին: «Ոմանք աշխարհագրաբ և ոմանք աշխարհաբար գրոյցս մատենից տային»: Ուրեմն Յունաստան, իմաստուն և հմտ մարդիկ, խօսելով աշխարհագրութեան և ազգերի բաժանման մասին, պատմում էին զրքերի մէջ կարգացած բաներ («գրոյցս մատենից»): Ոմանք նոյն բանը տարբեր ձևով էին պատմում («աշխարհագրաբ»), հաւանօրէն առնելով տարբեր զրքերից. ոմանք զրքերի պատմածին աշխարհական մեկնութիւն էին տալիս. զրքերի տուած տեղեկութիւնները հասկանում և մեկնում էին աշխարհօրէն. («աշխարհաբար գրոյցս մատենից տային»): Նրանցից մէկը, անունը Ոլիմպիոդորոս, եղածների մէջ, «կատարելագոյնն» էր: Նրան «կատարելագոյն» համարում է այն երրորդ հայը, որ Յունաստանում եղե՛ք լսած իր գրոյցները հիմա Հայաստանում պատմում է Խորենացուն և նրա ընկերներին: Երրորդ հայն իր անձնավան տալու բովանդակում է յայտնում Ոլիմպիոդորոսի մասին, համարելով նրան «կատարելագոյն»: Ոլիմպիոդորոսն իր խօսքն ուղղելով ունկնդիր իմաստուններին և հմտաներին՝ ասում է. «Պիտի պատմեմ ձեզ նաև անգիր գրոյցներ, որ աւանդաբար հասել են մեզ և որ շատերը գեղջուկներից պատմում են մինչև այսօր»: Եղածների մէջ «կատարե-

լազոյնը» լինելով՝ Ուիմպրոգորոսն անշուշտ իր կարգին նոյնպէս տուած էր բաւական պարոյց մատենից»։ Նրա տարբերութիւնըն այն է իր ընկերներէից որ նա պատմում է Նալ անգիր զրոյցներ (պատմեցից ձեզ Լ՝ զրոյցս անգիրս)։ «Բսիսուէթէսի և նրա որդիների մասին մատենն է եղած, ասում է Ուիմպրոգորոս, որ հիմա որեւէ տեղ չի երևում։ Ասում են, այդ մատեննի մէջ պատմութիւններ են եղած այսպիսի կարգով» (սկարգլէալ բանից այսպիսի)։ Եւ արդեւ է պատմել Սեմի և Տարբանի մասին։

(Շարունակելի)

Ն. ԱՂԲԱԼԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՐԳԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Ս Ի

ԱՅՆԹԱՊԻ ԴՊՐԱՅ ԴԱՍՈՒՆ 35 ԱՄԵԱԿԸ

Հայց. եկեղեցւոյ ժամկարգին մէջ շատ լայն տեղ տրուած է երգեցողութեան։ Պէտք է խոստովանել որ աստուածային պաշտամունքին ամենէն աւելի գուարթ եւ ոգեւորիչ մասն է երգեցմունքը իր այլազան ձեւերուն տակ։ Բայց ի՞նչ է սրբազան երաժշտութեան այսօրուան վիճակը։ Հայոց եկեղեցիներուն մէջ, կրնայ ըստիլ թէ մեծ բաղաւնեւոր եւ պատմական կեդրոններու մէջ անթերի է՝ նկատի առնելով պաշտամունքին ամբողջութիւնը, այսինքն՝ Տէր զի բազումն մինչեւ Օրհնակ Լոյսն, զոր օրինակ, կիրակի օր մը։ Բայց ընդհանրապէս թերի է եւ անգոհացուցիչ, որովհետեւ մեր եկեղեցւոյ պաշտամունքին առաւօտեան մասը, եւ մասնաւորապէս Ս. Պատարագը զբաղիչ է ժողովուրդին համար առ հասարակ, եւ այս պատճառաւ ալ մեծ կարեւորութիւն կը տրուի Ս. Պատարագի երգեցողութեան։

Սակայն նուազ կարելորդ եւ ոգեւորիչ չեն մեր եկեղեցւոյ շարականները, որոնք գիշերային եւ առաւօտեան պաշտամունքին զվարտոր մասերը կը կազմեն։ Ցաւալի է որ շարականագիտութիւնը միշտ մասնաւորներուն առանձնաշնորհումը եղած է սկիզբէն ի վեր, այնպէս որ Ս. Պատարագի երգեր գիտցողներ առհասարակ չեն գիտեր շարական երգել։— Մեր Ս. Յակոբը բացառութիւն է այս կողմէն, որովհետեւ մեր տղար կ'երգեն ծայրէ ի ծայր, եւ լրման կ'երգեն ժամակարգի բոլոր մասերուն շարականները, երգերը, սողմունքները մեղեդիները, ստեղծելները, եւ այլն։

Մեզ կը թուի թէ շարականագիտութեան չընդհանրանալուն պատճառը երկու է. նախ վարպետներուն ժլատութիւնը. եւ երկրորդ՝ ծայնագրութեան արուեստին դժուարութիւնը։ Բայց եւրոպական խա-

գերու հայկականի պատշաճեցումն ի վեր դժուարութեան մեծ մասը հարթուած է. եւ արուեստին զարնուած ու աշուեստ իր աշակերտներուն սիրեցնող, Լ. Չիլիկիրեանի պէս երաժիշտ ուսուցիչներու ջանքերով, երգեցող մակուար կրնան հօրաշով կարգաւ ամենէն դժուար շարականներն իսկ, Այնպէս որ Ներքի չէ այլ եւս Հայոց. եկեղեցւոյ երգեցողութեան սեւէ մասը լրել կամ լրուած համարել։

Այնթապի մայրենի եկեղեցւոյն Դարաց Դասը ցոյց տուաւ թէ որչափ ճիշդ են մեր դիտողութիւնները։ Այնթապի եկեղեցւոյն մէջ ալ մինչեւ կէս դար յառաջ, շարական մը երգել, սակայն մը ըսել մասնաւոր անձներու առանձնաշնորհումն էր, ըլլայ եկեղեցական, ըլլայ աշխարհական։ Եւ մենք կը յիշենք մեր մանկութեան օրերէն, Գևորգ Խալճէ, Պողոսաշ Խալճէ, Արօ Խալճէ, մանաւանդ Կարապետ Խալճէ, աղիմի և արծաթի գործերու դալճմեաք վարդաւ մը միանգամայն, որոնք մասով կը ցուցուէին իրենց շարականազէտներ, եւ եկեղեցին պէտք է խոստովանիլ թէ կը պայծառաւար աշունց բացարձակապէս անձնուէր ծառայութիւններով։ Բայց այսպէս բաւական չէր։ Աստուծոյ հետզհետէ կը բոլորէին իրենց մահկանացութեան շրջանը, եւ նոր սերունդ մը կը պատրաստուէր նորակազմ զարոյցներով եւ Այնթապի եկեղեցին պէտք ունէր շրջանորոշ Դարաց Դասու մը։

Պրն. Դասաւար Փիլիպեան, Շահէ վարդապետին պատուական հայրը, որ ինքնախթութեամբ տիրացած է եւրոպական ծայնագրութեան, իրեն երաժշտութեան ուսուցիչ Այնթապի բոլոր հայ դարեցներուն եւ միանգամայն իրենց զարապետ եկեղեցւոյն, կը յաջողի 1892ին, իր նախկին աշակերտներէն կազմել Դարաց Դաս մը, եւ կը մտնուէ ու կը կրթութի զայն ծայնագրութեան մէջ. այնպէս որ ինչ ժամանակի ընթացքին՝ Այնթապի եկեղեցւոյն մէջ զրգիւրը կրնան կարգաւ երջանկայիշատակ Գևորգ Դ. Կաթողիկոսի կամբով ու խնամով ապագայուած ծայնագրեալ շարականները, եւայլն, եւ այս կերպով նպաստել Այնթապի եկեղեցւոյն աստուածային պաշտամունքին բարեկարգութեան եւ ոգեւորութեան։

Այնթապի հայութիւնը սեղահան եղաւ 1915ին, մեծամասնութիւնը զեանգուեցաւ։ Հալէպի ասպնջական հողերուն վրայ, հեռուներէն շնչելով իրենց բնաշխարհին օդը եւ հոսոսելով անոր քաղցր յիշատակները, Դարթականութեան եւ զբաղման կեանքին ինչ մը վարժուել է ետքը, Այնթապի Ս. Աստուածածին միակ եկեղեցւոյն զարկները կ'որոշեն հրապարակային հանդէսով մը աւանխման իրենց դասին հաստատութեան 35 ամեակը։

Հանդէսը սեղի կ'ունենայ Հոկտ. 16 կիրակի կէսօրէն ետքը, առաջնորդարարն կից Մանկապարտէզի սրահին մէջ, նախապահութեամբ Կրիկիկոյ Տ. Տ. Սահակ Ս. Կաթողիկոսին բոլոր եկեղեցական դասը իր շուրջը։ Հալէպի առաջնորդ Գեր. Արտուազգ Ծ. Վրդապ. կը բանալ հանդէսը, բացալեկի խօսքերով իրարու կը յաջողեն արաստանութիւններ բանախօսութիւններ, շարականներ, խմբերգներ. մեներգներ։ Տաղանդաւոր երաժիշտ Յակոբ Նալպետեան իր նուագախմբով կը խանդավառէ հանդէսը։ Արժ. Տ. Գարգին Քոյ. Պօղոսեան, կ'ուրուա-